

İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN YABANCI MİSYONER OKULLARI

ŞAMİL MUTLU*

Özellikle XIX. yüzyılda dünya çapında önemli bir gelişme kaydeden emperyal güçlerin şark'taki yayılcı siyasetlerinin bir aracı olarak Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan ahaliyi ele aldıkları ve bunları kendi mezheplerine döndürerek veya aynı mezhepten olanların arkasında durarak, bunları “Müslümanların zulmünden” kurtarma söylemi altında politikalarına revaç vermeye çalıştıkları bilinmektedir. Büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerinde açtıkları okulların birer misyoner okulu olmaları, misyonerliğin dünya çapındaki emperyal politikaların uygulanmasında meşum bir rol oynadığı, şark'taki kadim kiliseleri parçaladığı, oluşan yeni cemaatlerin yeni sahiplerinin korumacılığı altında bölgenin paylaşılmasında bir araç olarak istismar edildiği, günümüze intikal eden pek çok meselelerin kökeninde XIX. yüzyılda bu misyoner etkinliğinin ve misyoner okullaşmasının başlıca saik olduğu hususları reddedilemez gerçeklerdir. Osmanlı toprakları üzerindeki misyoner eğitimin değerlendirilmesinin bu bağlamdan kopararak yapılması gerçekleri tam olarak aksettirmekten uzak kalacaktır. Genelde geniş halk kitlelerinin katkıları ve toplanan ianelerle kendini finanse eden misyoner eğitim sistemi, Avrupa ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yoğun faaliyet göstermekteydi. İane kumbaraların her seferinde daha da dolabilmesi şark'tan gelecek Hristiyan kardeşlerine yapıldığı ileri sürülen acımasızlıkların abartısıyla yakın ilişkiliydi. Kumbaraların her seferinde daha da dolması abartının her türlü yalan ve iftira ile takviye edilmesine bağlıydı ve böyle de oldu. Etkileri bu günlere kadar uzanan Anti-Türk propagandasının kökeninde misyonerlerin bu melanetinin başlıca rol oynadığına şüphe yoktur. Osmanlı toprakları üzerindeki misyoner okullarının bu anlamda

da değerlendirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Türk eğitim sistemine de derin etkileri olan bu okulların teşkilatlanma, keyfiyet ve kemiyet açısından en yoğun ve gelişmiş örnekleri ise şüphesiz İstanbul'daydı.

KATOLİK MİSYONER OKULLARI

Fransız Okulları

XIII. yüzyılda kurulan Katolik misyoner cemiyetlerinin en önde gelenleri arasında yer alan, Franciscain ve Dominicain cemiyetleri, kendilerine hedef seçtikleri İstanbul, İzmir, Suriye, Kudüs vs. bölgelerinde etkin bir misyoner hareketi başlattılar. Katolik Hristiyanların hamisi olma iddiasında olan Fransa, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde diğer cemiyetlerden sonra faaliyete başlayan Cizvit (Jésuit) misyonerleri vasıtasıyla Katolik propagandasını en üst seviyeye çıkarmıştır.¹ 1583'te İstanbul'da bulunan Katolik Hristiyanların talebi üzerine papa tarafından gönderilen Cizvit misyonerleri, bu tarihten sonra Osmanlı sınırları içerisinde geniş bir sahaya yayılmışlardır. İstanbul'a gelen Cizvitler bugün hâlâ varlığını sürdüren St. Benoît Mektebi'nin temellerini atmışlardır. Bu kilise Cizvitlerden sonra Osmanlı topraklarına ayak basacak olan Capucin rahiplerine de ev sahipliği yapacaktır. Misyoner faaliyetleri neticesinde gayrimüslim ahali arasında din ve mezhep değişikliklerinde gözle görülür bir artış kaydedildi. Bu faaliyetler II. Mahmud devrinde netice vererek 1831 yılında Agop Çukuryan, Katolik Ermeni Cemaati'ne piskopos olarak tayin edildi ve Gregoryen Ermeni Kilisesi'nden ayrı bir cemaat olarak tanındılar.²

¹ Ahmed Refik, “Türkiye’de Katolik Propagandası”, *TOEM*, 1340, c. 5, sy. 82, s. 276.

² Kemal Beydilli, *II. Mahmud Devri’nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi’nin Tanınması* (1830), Harvard 1995, s. 33.

* İstanbul Üniversitesi

XIX. yüzyılda iyice artan devletlerarası ticari rekabet, misyonerler vasıtasıyla kendi din ve mezheplerine çevirdikleri ahaliyi müstakbel müşterileri olarak görmekteydiler. Nitekim bu cemiyetler XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ticaret ve sanayi ile ilişkili birçok okul açmışlardır. Bu okulların en parlak örnekleri, İstanbul Kadıköy’de bulunan Saint-Joseph Koleji, Yüksek Ticaret Enstitüsü ve Galata’da bulunan Saint-Benoit Ticaret kısmıdır. Devlet, misyoner, ticaret ilişkisi Paul Fesch’in, “Doğu’da uygarlık yolunda girişilen çabaların amacı; yalnızca ulusal mallarımıza satış yerleri bulmak veya en ucuz fiyatla ham madde sağlayacak pazarları sağlamaktan ibaret olmamalıdır.” sözleriyle açıkça ortaya konulmaktadır.

Fransa, Osmanlı Devleti’nde bulunan Katolikleri himaye konusunda diğer Katolik devletlere (İtalya, Avusturya ve İspanya) nazaran, kapitülasyonlar vasıtasıyla sağladığı avantajı en iyi kullanan devletlerden birisi olmuştur XIX. yüzyılın başlarında İstanbul, Mısır, İskenderiye, Kahire, Yafa, Kudüs, Hayfa, Beyrut, Lübnan, Şam, İzmir ve Edirne’de 116 Fransız okulu bulunmaktaydı. 1904 senesi itibarıyla Fransa Osmanlı Devleti’nde Fransızca eğitim yapan ve bünyesinde 62.336 öğrenci bulduran çok sayıda okula yardım yapmaktaydı ve bunların 6.668’i İstanbul ve yöresinde yer alıyordu.

II. Abdülhamid devrinde, Fransız okulları hem sayı, hem de faaliyet yoğunluğu bakımından büyük bir ilerleme göstermişlerdir. II. Abdülhamid devrinin Selanik valilerinden Tefvik Bey’in eşi Naciye Neyyal çocukluk anılarını anlatırken Çamlıca’da bulunan Fransız okuluna devam ettiği sırada, “Validemiz, bizi bu mektebe vermesine rağmen komşular, akraba ve dostlarımızın bunu bilmesini istemiyordu; zira o vakitler herkes çok mutaassıptı ve iki Türk kızının ecnebi mektebine gönderilmesi birtakım şayialara sebebiyet verebilirdi. Bu yüzden bize birer nâm-ı müstear bulmayı düşündü...” şeklindeki ifadeleri bu okullara Müslüman ahalinin bakış açısını ortaya koymaktadır.

Öğrenci Ücretleri ve Programları

Fransız okulları kısmen ücretsiz talebe almakla beraber veliler önemli ödemeleri göze almak zorundaydılar. Bu ödemeler okula göre değişmekteydi.

Osmanlı toprakları üzerinde çeşitli yerlerde açılmış bulunan Fransız okulları tek bir merkezden yönetilmedikleri ve farklı misyoner cemiyetleri tarafından idare edildikleri için tek tip bir program takip edilmemekteydi. Bununla birlikte, hepsinin tek bir hedefi vardı, o da Fransa’nın çıkarlarına uygun

öğrenci yetiştirmektir. Fransız dilinin tüm dünyaya yayılmasını teşvik amacıyla kurulmuş olan “Alliance Française”nin bir üyesi yaptığı bir konuşmada “Fransız dili Fransız alışkanlıkları sağlar, Fransız alışkanlıklarıysa Fransız ürünlerinin alınması demektir. Fransızca bilen kişi de Fransa’nın müşterisi hâline gelir.” demektedir. Fransız okullarında bulunan öğrenciler, “Fransa’nın tarih ve coğrafyasını, Fransız dağlarını kendi ülkelerinkilerden daha iyi bilirler. Fransız dağlarını ve nehirlerinin kollarını tanırlar. İthal ve ihraç ettiği maddeleri en ince teferruatına kadar bilirler. Öğrenciler kendi ülkelerinin tarihinde okumadıkları şeyleri Fransız tarihinden okurlar.”³

Taşrada bulunan okullarda çok basit bir şekilde uygulanan programların yanında, tam bir standart olmasa da şehirlerde bulunan ilk ve orta dereceli okullarda okutulan dersler genellikle, ahlak, Fransızca okuma-yazma, gramer, güzel yazı, ilm-i eşya, hesap, geometri, tabii bilimler, tarih, coğrafya, yabancı dil, müzik, resim, dikiş ve jimnastikten ibarettir.⁴ Programların karşılaştırılması için İstanbul Kâğıthane’de Madam Gravye idaresinde açılan okuldaki derslere bir göz atmak yerinde olacaktır:

1	Sarf-ı Fransevî	8	Ulûm-ı Tabiiyye ve Hikemiyye Mebâdisi
2	Sarf-ı İngilizî	9	İlm-i Eşya
3	Sarf-ı Osmânî	10	Hesap
4	Kıraat	11	Resim
5	Hüsn-i Hatt	12	Elişleri
6	Tarih-i Umûmi	13	Jimnastik
7	Kıtaat-i Hamse Coğrafyası	14	Raks

Yukarıdaki basit programları takip eden okulların yanında gayet mükemmel programları bulunan okullar da (kolejler) mevcuttur. Aşağıda, İstanbul’da bulunan Notre Dame de Sion yatılı okuluna ait ders programı verilmiştir.

İstanbul’da bulunan Fransız okullarının büyük bir çoğunluğunda öğrencilere güzel sanatlardan keman ve piyano öğretilirken, bu faaliyetlerin icra edildiği okullarda geniş müsamere ve misafir salonları bulunmakta idi.

³ Mustafa Halidî ve Ömer Ferruh, *Misyonerler Eğitim ve Siyaset* İstanbul 1991, s. 81-82.

⁴ Büyükkada’da bulunan Saint-Antoine Fransız Okulu’nun programı.

İlk	IX ve X (İlk Dönem)	Din-Ahlak, Sağlık-temizlik, Jimnastik, Elişi, Okuma-yazma, Fransızca, Tarih, Coğrafya, Hesap, Resim, Eşya, Müzik.
	VII ve VIII (Orta Dönem)	Din-Ahlak, Okuma, Yazma, Fransızca, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Geometri, Eşya, Resim, Elişi, Müzik.
	Birinci Özel Sınıf (Üst Dönem)	Din-Ahlak, Okuma, Yazma, Tarih, Coğrafya, Hesap-Aritmetik-Geometri, Fizik ve Tabiiye başlangıcı, Elişi, Resim, Müzik, Jimnastik.
Orta	VI	Din dersi, Fransızca, Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Zooloji, Elişi, Resim, Müzik, Jimnastik, Latince.
	V	Din dersi, Fransızca, Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Jeoloji, Fizik, Kimya, Elişi, Resim, Müzik, Jimnastik, Latince.
	IV	Din dersi, Fransızca, Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Jeoloji, Fizik, Kimya, Elişi, Resim, Müzik, Jimnastik, Latince.
Lise	III	Din-Ahlak, Fransızca, Tarih (Eski ve Yeniçağ), Coğrafya, Matematik, Fen (isteğe bağlı), Latince, Yaşayan diller (öğrencinin seçeceği ikisi mecburi)
	II	Din, Fransızca, Tarih (Eski ve Yeniçağ), Coğrafya, Matematik, Fen (isteğe bağlı), Latince, Yaşayan diller (öğrencinin seçeceği ikisi mecburi)
	I	Din, Fransızca, Tarih (Eski ve Yeniçağ), Coğrafya, Matematik, Fen (isteğe bağlı) Latince, Yaşayan diller (ikisi mecburi)
	Felsefe Sınıfı	Din, Felsefe: Psikoloji, Mantık, Ahlak, Metafizik, Tarih, Coğrafya, Matematik (isteğe bağlı), Kozmografya, Fizik, Kimya, Biyoloji, Latince (isteğe bağlı), Yabancı diller (ikisi mecburi)

Sanat okulları dışında kalan diğer cemaat okullarının hemen hemen tamamında, öğrencilere marangozluk, ağaç ve taş oymacılığı, terzilik, bahçıvanlık ve saatçilik gibi sanatları öğreten atölyeler bulunmaktadır. Bu meşguliyetlerin yanında öğrenciler kurdukları öğrenci cemiyetleri vasıtasıyla, okul mezunlarının birbirleri ile irtibatlarının kaybolmamasını temin etmekte idiler. Bu çerçevede, 25 Mayıs 1897 tarihinde Kadıköy Frère Mektebi mezunları, bir araya gelerek, bir nevi mezunlar günü icra ettiklerini görmekteyiz. Cemiyet müdürü Mösyö Caserto bu toplantı sırasında yaptığı konuşmada, II. Abdülhamid devrinde her yerde birçok okulun açıldığından bahis ile Osmanlı makamlarına teşekkür etmiştir.⁵

İstanbul'da bulunan Fransız misyoner cemiyetleri tarafından tesis edilen okullara ait birçok bina günümüzde hâlâ mükemmel bir şekilde şehrin muhtelif yerlerinde ayakta durmaktadır. II. Abdülhamid devrinde yapılan birçok okul binasının Fransız okul binaları tarzıyla yapıldığı tespitine bakılınca mimari açıdan olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür.

1901 tarihinde İstanbul'da bulunan ve resmen kabul edilen, azımsanmayacak sayıda Fransız okullarının yerlerini ve açılış tarihlerini gösteren liste aşağıda gösterilmiştir:

1901 Tarihinde İstanbul'da Bulunan Fransız Okulları ve Tesis Tarihleri		
1	Pangaltı	Dames de Sion Mektebi (1857)
2		Frères de la Doctrine Chrétienne Ruhban Mektebi (1871)
3	Feriköy	La Paix Hastahanesi'nde bulunan rahibelere ait ibtidaî mektebi (1882)
4		Soeurs Géorgiens Rahibeleri Mektebi (1861)
5		Immaculée Conception des Géorgiens Mektebi (Kadim)
6		St. Jean Chrysostôme des Frères de la Doctrine Chrétienne Mektebi (1896)
7	Beyoğlu	Fauré Fransız Mektebi (1886)
8	Beyoğlu Bursa Sokağı	Soeurs de Charté Mektebi (1853)
9		St. Pulchérie de Lazaristes Mektebi (1897)
10	Beyoğlu Taksim	Frères de la Doctrine Chrétienne Mektebi (1863)
11	Beyoğlu Taksim	St. Michel Frères de la Doctrine Chrétienne Mektebi (1870)
12	Beyoğlu Taksim	St. Antoine de Mineurs Convantuel Mektebi (1885)
13	Beyoğlu Taksim	St. Louis des Pères Capucin Ruhban Mektebi ve Kolej (1856)
14	Beyoğlu Taksim	M. Dame Schafter Mektebi (1875)

⁵ Ayşe Şen, "Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay", *Toplumsal Tarih*, 1997, sy. 41, s. 5.

15	Beyoğlu Taksim	St. Elisabeth de Soeurs Franciscaines Mektebi (1872)
16	Beyoğlu Çukurbostan	St. Joseph Mektebi (1871)
17	Beyoğlu Papazköprüsü	St. Joseph de Pères Géorgiens Mektebi (1876)
18	Galata Perşembepazarı	St. Pierre Mektebi (1842)
19		Frères de la Doctrine Chrétienne Mektebi (1843)
20		St. Benoît Lazaristes Mektebi (1815)
21		Providance St. Benoît de Soeurs de la Charité Mektebi (1810)
22	Kumkapı	Augustins de l'Assomption Mektebi (1891)
23		Oblates de l'Assomption Mektebi (1896)
24	Yedikule	Augustins de l'Assomption Mektebi (Dominicain Mektebi) (Kadim)
25		Oblates de l'Assomption Mektebi (Soeurs Dominicains Mektebi) (Kadim)
26	Büyükdere	Mineurs Convantuels Mektebi (1881)
27	Bebek	Soeurs de la Charité Mektebi (1881)
28		Lazaristes Mektebi (1896)
29		Dominicain Mektebi
30	Makriköyü (Bakırköy)	Soeurs Dominicain Mektebi (1883)
31		Frères Maristes Mektebi (1895)
32	Ayastefanos	Capucin Rahipleri Kolej ve Mektepleri (1886)
33	Kadıköy	Frères de la Doctrine Chrétienne Rahipleri Kolej ve Mektebi (1870)
34		Fauré Kolej ve Dame de Sion Mektebi (1868)
35		Hautes-Etudes Orientales Augustins de l'Assomption Mektebi (1870)
36		İmmaculée Conception Mektebi (1896)
37	Fenerbahçe	Augustins de l'Assomption Ruhban Mektebi (1886)
38		Soeurs Oblates de l'Assomption Mektebi (1886)
39	Büyükdere	St. Antoine de Soeurs Oblat Mektebi (1883)
40		Capucin Mektebi (Franciscain Mektebi) (Kadim)
41	Haydarpaşa	Soeurs Oblat de l'Assomption Mektebi (1895)
42	Üsküdar	Soeurs de la Charité Mektebi (1887)
43		Frères Maristes Mektebi (1894)
44	Kandilli	M. Dame Schafter Mektebi
45	Beykoz	Frères Mineurs Convantuels Mektebi

1913 yılına gelindiğinde ise İstanbul vilayetinde bulunan Fransız okulları şöyledir:

1913 Tarihinde İstanbul Vilayetinde Bulunan Fransız Okulları		
1	Pangaltı	Dames de Sion Rahibeleri Yatılı Mektebi
2		Parasız Mektep
3		Yetimhane
4		Ecoles Chrétienne Rahipleri Parasız Mektebi
5	Şişli	Filles de la Charité Rahibeleri Parasız Erkek Sanayi Mektebi
6		Kız Mektebi
7		Yetimhane ve Kreş
8		Laik Fransız Kız Mektebi
9	Feriköy	Géorgienn Rahibelerine ait Immaculée Conception Mektebi
10		Géorgienn Rahipleri Ruhban Mektebi
11		Mektep
12		Ecoles Chrétienne Rahiplerine ait St. Jean Chrysostôme Koleji
13	Beyoğlu, Bursa Sokağı	Filles de la Charité Rahibeleri Mektebi
14		Lazarist'lere ait St. Pulchérie Koleji
15		Fransız Erkek Lisesi
16		Fransız Kız Lisesi
17	Taksim	Ecoles Chrétienne Rahiplerine ait St. Jean-Baptiste Mektebi
18		Ecoles Chrétienne Rahiplerine ait St. Michel Koleji
19		Capucin Rahipleri Koleji
20		St. Louis Ruhban Mektebi
21		Soeurs Franciscaines Missionnaires du Sacré Coeur Rahibelerine ait Yatılı Mektebi
22		Ste. Elisabeth Mektebi
23	Çukurbostan	Filles de la Charité Rahibeleri Yatılı Mektebi
24		Parasız Mektep
25		Yetimhane
26	Papazköprü	Géorgienn Rahiplerine ait St. Joseph Mektebi
27	Hamalbaş Sokağı	Laik Fransız Kız Mektebi
28	Aynalıçeşme	Lazarist Mektebi

29		Soeurs Franciscaines Missionnaires du Sacré Coeur Rahibeleri Mektebi
30	Galata	Ecoles Chrétiennes Rahiplerine ait Mekteb-i İptidai
31		Ticaret ve Sanayi Mektebi
32		Lazaristlere ait St. Benoît Koleji
33		Mühendis Mektebi
34		Filles de la Charité Rahibeleri Parasız Mektebi
35		Yetimhane
36	Kumkapı	Augustins de l'Assomption Rahiplerine ait Rahipler Mektebi
37		Kolej
38		Oblates de l'Assomption Yatılı Mektebi
39		Mektep
40	Makriköy (Bakırköy)	Marist Rahipleri Mektebi
41	Ayastefanos	Capucin Rahipleri Koleji
42		Mektep
43		Soeurs Franciscaines Missionnaires du Sacré Coeur Rahibeleri Yatılı Mektebi
44		Mektep
45		Marist Rahipleri Mektebi
46	Bebek	Lazarist Mektebi
47		Filles de la Charité Rahibeleri Yatılı Mektebi
48		Mektep
49		Filles de la Charité Rahibeleri Yetimhane ve Kreş
50	Ortaköy	Laik Fransız Kız Mektebi
51	Üsküdar	Marist Rahiplerine ait Immaculée Conception (Erkek) Mektebi
52		Filles de la Charité Rahibeleri (Kız) Yatılı Mektebi
53		Mektep
54	Küçük Çamlıca	Ecoles Chrétiennes Rahipleri Ziraat Mektebi
55	Haydarpaşa	Oblates de l'Assomption Rahibeleri Yatılı Mektebi
56		Mektep
57		Ecoles Chrétiennes Rahipleri Mektebi
58	Kadıköy	Augustins de l'Assomption Rahipleri Ruhban Mektebi
59		Parasız Mektep

60		Institut des Hautes-Etudes Orientales (Ulüm-ı Aliye-i Şarkiyye Müessesesi)
61		Ecoles Chrétiennes Rahiplerine ait St. Joseph Koleji
62		Yüksek Ticaret ve Sanayi Mektebi
63		Parasız Mektebi
64		Dames de Sion Yatılı Mektebi
65		Mektep
66		Yetimhane
67		Fransız Rahibelerine ait Immaculée Conception de Lourdes Mektebi
68		Fransız Erkek Lisesi
69	Fenerbahçe	Augustins de l'Assomption Rahipleri Ruhban Mektebi
70		Oblates de l'Assomption Rahibeleri Mektebi
71	Büyükkada	Franciscain Rahipleri Mektebi
72		Soeurs Franciscaines Missionnaires du Sacré Coeur Rahibeleri Yatılı Mektebi
73		St. Antoine Mektebi

1901 ve 1913 listelerinde zikredilmeyen okullar

İstanbul, Mengene Sokağı	Türk-Fransız Mektebi ¹
İstanbul, Erenköy, Cedit Sokağı	Türk-Fransız İptidai Okulu ²
Üsküdar, Açıktürbe, Doğancılar	Türk-Fransız Kız İptidai Mektebi ³

İstanbul'da Laik Fransız Okulları

Fauré Mektebi:1868'de Moda'da tesis edilmiş ve Aristidi Tobini'ye ait binada faaliyet gösteren Laik Misyon idaresindeki Fauré Okulu (Dame de Sion Koleji) 2 yıl hazırlık, 3 yıl ibtidaî, 3 yıl rüşdî, 3 yıl idadî sınıfı olmak üzere 11 sınıflıdır. Paralı olan okulda Fransızca mecburi olup diğer diller seçmelidir. Bu okulun kurucularından Leon Fauré yıllar sonra Atatürk'e laiklik konusunda danışmanlık yapacak ve birçok maden imtiyazına da sahip olacak kişidir. Bu okul ayrıca, Galatasaray takımının da ilk maç yaptığı okul olarak bilinir.

¹ 1909 tarihinde Madam Koleb idaresinde bulunan bu okul için bkz. BOA, ŞD, 26/10.

² Bayram Efendi'nin evinde Türkçe-Fransızca eğitim yapacak olan bu okul için Madam Kolebi'ye 6 Kasım 1911'de ruhsat verilmiştir. Bkz. BOA, DH.İD, 117/79.

³ Madam Aburas idaresinde bulunan bu okulun 3 öğretmeni ve 150 öğrencisi vardır. Bkz. BOA, İ.MF, 25 Ra. 1328/5.

Alberti Kız Mektebi: 1897'de Ortaköy'de açılan ve Madam Alberti idaresinde kızlara eğitim vermekte ve ikinci bir laik okul olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruhsatsız olarak açılan bu okul 1913 antlaşmasıyla resmen tasdik edilmiştir.

Kapitülasyonların Kaldırılması ve İstanbul'da Bulunan Fransız Okullarının Durumu

Kapitülasyonların kaldırılması ve başlayan I. Dünya Savaşı en fazla Fransız okulları ve müesseselerini etkilemiştir. Alınan bir kararla bütün imtiyazlar iptal edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte devletler ittifaklara girmişlerdir. Bu ittifaklara göre Osmanlı Devleti tarafında yer alan devlet müesseseleri bu muamelenin dışında tutulmuşlardır. Devlet tarafından imparatorluğun her tarafında olduğu gibi İstanbul'da da el konulan okul ve manastırların hangi maksatlar ile kullanıldığına örnek olması bakımından birkaçı hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir.

1. Beyoğlu'nda bulunan Union Fransız Klubü, Hukuk Fakültesi yapılmıştır.

2. Büyükdada'da bulunan Franciscain Rahipleri'ne ait okula el koyulmuş ve kız kısmı, Numune Mektebi, erkek kısmı ise polis merkezi yapılmıştır.

3. Şişli, Bomonti'de Petite Soeur de Pauvres Rahibeleri Hayrathanesi askeriye tarafından işgal edilmiştir.

Bütün bu örnekleri çoğaltmak mümkün olup sadece bir fikir verebilmesi açısından bu örnekler verilmiştir. İşgal edilen bu okulların çoğu Mütareke'den sonra açılmış, savaştan mağlup çıkan Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir kısmı işgale uğramıştır. İtilaf Devletleri bu işgal sırasında daha önce el konulan binaları tahliye ile eski hâllerine döndürmüşlerdir. Ayrıca daha önce bütün imtiyazlar ve anlaşmaların hükümsüz kaldığı yönündeki kararın bir hükmü kalmadığı Fransız Sefareti ile okullarla ilgili yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. İşgal sırasında eskisi gibi yine okul açma faaliyetleri bütün hızıyla devam etmiştir.

İtalyan Okulları

Prens Amedeo İtalyan Ticaret Mektebi (1888): Beyoğlu, Yeniçarşı, ibtidaî-rüşdî 8 sınıflı, İtalyan Amele Cemiyeti tarafından tesis edilmiştir. Müdürleri Avukat Zakaniti ve Ticaret kısmının Korbelli. 133 öğrencisi ve 6 erkek öğretmeni vardır. Öğretmenlerin 4'ü İtalyan, 1'i Ermeni, 1'i Almandır. Okul daha önce Polonya Sokağı'nda iken yerine mülk olarak inşa edilmiştir.

İtalyan Kız Mektebi (1870)1882: Beyoğlu, Ağahamamı, ibtidaî-rüşdî 7 sınıflı, ruhsatsız, daha önce

fermanla tesis edilmiştir. Müdiresi Soeur Superior Elizabeth Goreti, 250 Katolik, 30 diğer dinlerden kız öğrencisi vardır. 7 İtalyan, 1 Fransız. 876 senesinde Suterazisi Sokağı'na nakil edilmiş, daha sonra Ağahamamı'nda mülk olarak inşa edilmiştir.

İtalyan Kız Mektebi (1870) 1904: Beyoğlu, Frenk Kilisesi yanı, ibtidaî 2 sınıflı. Ruhsatsız ve fermanla tesis edilmiştir. Kurucuları Salésien rahipleridir. Müdürü Paulo Ilgaroti. 1870'te inşa edilip daha sonra kapanan okul yerine İtalyan Ticaret Mektebi ile birlikte açılmıştır. 10 öğrencisi vardır.

İtalyan Kız Mektebi 1870: Büyükdere, Frenk Kilisesi karşısı, ibtidaî 4 sınıflı, ruhsatsız ve fermanla tesis edilmiştir. Avusturya himayesinden İtalyan himayesine geçmiştir. St. Antoine Kilisesi yanında mülk olarak inşa edilmiştir. Kız erkek 30 öğrencisi vardır.

Bartolome Giustiniani Enstitüsü (1903): Feriköy, Salésien rahipleri tarafından tesis edilmiştir. 1904'te Beyoğlu'na taşınmıştır.

İtalyan Kız Okulu (1912): Kadıköy Moda, İtalyan prensleri adına açılmıştır. Bu okula erkek çocukları da devam etmektedir.

Fransız Himayesinden İtalyan Himayesine Geçen Okullar

XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına ayak basan Katolik misyoner cemiyetleri arasında İtalyan asıllı tarikatlar da bulunmaktadır. Bu tarikatlar XIX. yüzyılın sonuna kadar Fransız himayesinde kalmayı tercih etmişlerdir. Dominicain, Frères Mineurs Conventuel ve Salésien misyonerleri tarafından tesis edilen okullardan bir kısmı XX. yüzyıl başlarında, artık mensup oldukları İtalyan Devleti himayesine geçmişlerdir. Fransız himayesinde iken İtalyan Devleti himayesine geçen bu okullara ait döküm aşağıda verilmiştir.

Fransız Himayesinden İtalyan Himayesine Geçen Okullar		
Bulunduğu Yer	Okulun İsmi	Nakil Tarihi
Beyoğlu	Frères Mineurs Conventuel Mekteb ve Manastırı	
Beykoz	Frères Mineurs Conventuel Mekteb ve Manastırı	
Büyükdere	Frères Mineurs Conventuel Mekteb ve Manastırı	26 Şubat 1907 tarihli iradeyle
Yedikule	İtalyan Kız Okulu	13 Mart 1910
Bakırköy	Dominicain İtalyan Okulu	21 Ocak 1907

Avusturya-Macaristan Okulları

Avusturya-Macaristan Devleti, Osmanlı topraklarında bulunan Katolikleri kendi politikası çerçevesinde Fransiskan, Soeur de Charite, Soeur Stigmatises, Mihitarist rahip ve rahibeleri vasıtasıyla desteklemiştir. Bunu yaparken de geçmişte imzalanan Belgrat Antlaşması'na dayandırmaya çalışmıştır. Osmanlı makamlarına XX. asrın başlarında takdim ettiği bir liste ile 245 adet müessesenin varlığını kabul ettirmiştir. Avusturya-Macaristan Devleti'nin doğrudan himaye ettiği ve İstanbul'da bulunan okullarına ait detay bilgiler aşağıdaki gibidir:

Avusturya Mektebi (1848): Beyoğlu Tomtom Sokak, ibtidaî-rüşdî 8 yıllık, Avusturya Konsolosu himayesinde ve 300 kız-erkek Musevi öğrencisi vardır. 8 öğretmenin 7'si yabancı, 1'i Osmanlıdır. 7 tane yardımcı personeli vardır. Ruhsatsız.

St. Georges Mektebi (1864): Beyoğlu, Eski Banka Sokağı, ibtidaî-rüşdî-idadî 8 sınıfı vardır. Avusturyalı Katolik ruhban idaresindedir. Kız kısmının müdiresi Madam Baver. Kız-erkek 400 öğrencisi vardır. İdare heyeti genellikle Almanca konuşuyor. Katolik mezhebinin yanında erkek öğrencilere ticaret ve kızlara el işi öğretilmektedir. Ruhsatsız.

Avusturya Mektebi (1853): Beyoğlu, Posta Sokak, Santa Maria Kilisesi dâhilinde ibtidaî-rüşdî-idadî 8 sınıfı vardır. Santa Maria rahipleri idaresinde 25 erkek öğrencisi olup ruhsatsızdır.

Paruvas Mektebi: 1904 tarihinde mevcudiyetleri tanınan Avusturya okulları arasındadır.

Alman Okulları

Alman Oberrealschule/Alman Mekteb-i Kebîri: Almanların İstanbul'da bulunan en önemli müesseselerinden biri Beyoğlu'nda 1868 tarihinde 2 öğretmen 23 öğrenci ile faaliyetine başlayan Alman Mekteb-i Kebîri olmuştur. Bu okul açıldıktan sonra eğitim-öğretim faaliyetlerini 1894 tarihinde meydana gelen İstanbul depremine kadar aralıksız bir şekilde sürdürmüş, deprem sırasında binası harap olduğundan yeniden inşa edilerek 1897 tarihinde tekrar eğitime başlamıştır. 1905 tarihinde 24 öğretmen ve 626 (kız-erkek) öğrenciye sahip olan bu okul zamanla daha da büyümüş 1915 tarihinde mevcut bina öğrencilerine yetmediği için 14 Eylül 1915 tarihinden geçerli olmak üzere Hoca Ali Sokağı'nda 5 katlı büyük bir bina 5 yıllığına kiralanarak okulun bir şubesi olarak faaliyete başlamıştır.

Yedikule Alman Mektebi: İstanbul'da faaliyet gösteren bir başka Alman okulu da 1875'te Yedikule ile

Samatya arasında Rumeli Demiryolları çalışanlarının çocuklarına hizmet üzere mühendis Teres tarafından açılmıştır. Bu okulun 1905 tarihinde ibtidaî ve rüşdî 3 sınıfı ve kız-erkek 90 öğrencisi bulunmaktadır.

Haydarpaşa Alman Mektebi: Anadolu Demiryolları çalışanlarının çocukları için inşa edilen bu okulun ne zaman tesis edildiği bilinmiyorsa da, 16 Eylül 1895 tarihinde ruhsat almış olduğunu bilmekteyiz. Haydarpaşa Demiryolları müdürü Fransız Edgar Huguen adına kayıtlı arsalar üzerine, öğrencilerin Alman Mekteb-i Kebîri'ne gidip-gelmelerini önlemek ve kendi binasında eğitim yapmak üzere 1903 tarihinde bir okul binası inşa edilmiştir. 2 ibtidaî, 3 rüşdî sınıfı ve 5 öğretmeni olan bu okulda, 1905 tarihinde 100 öğrenci eğitim görmekte idi.

Bebek Alman Mektebi: Bebek'te Alman lisanını yaymak üzere 1896 tarihinde Doktor Brokes tarafından inşa edilen bu okul öğrenci azlığından dolayı 1906 tarihinde Mamuratülaziz'e nakil olunmuştur. Bebek'te bulunan yetimhane içinde gece eğitimi veren bu okulun 1905 tarihinde 15 öğrencisi bulunmaktadır.

PROTESTAN OKULLARI

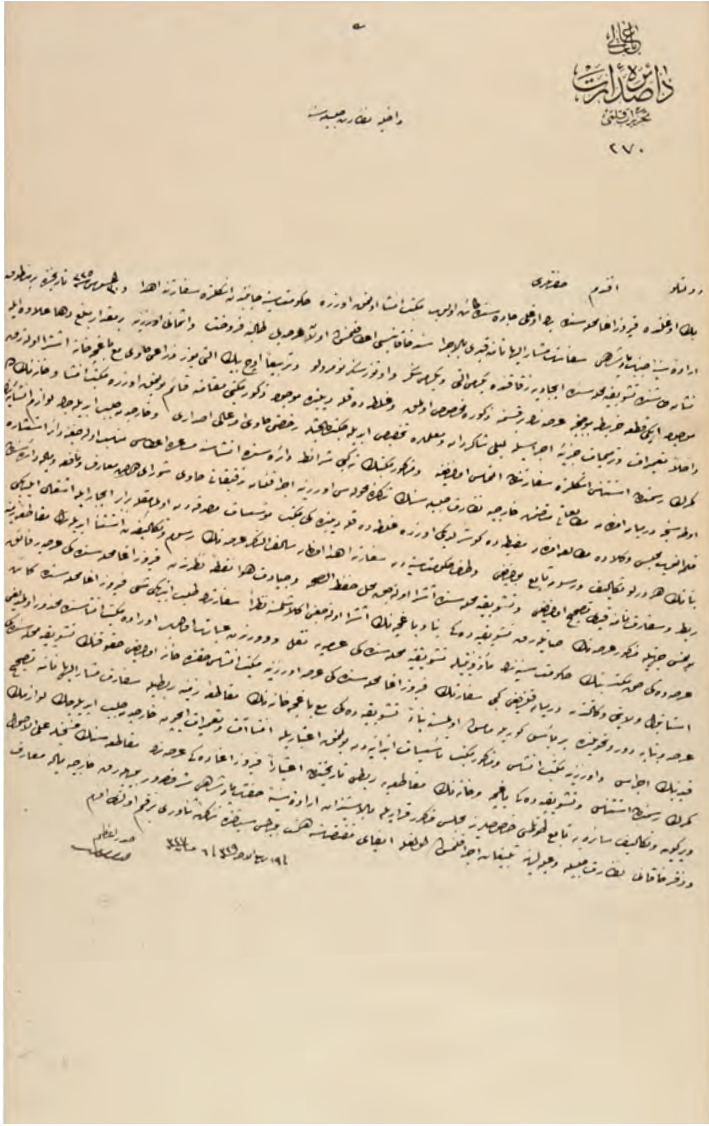
İngiliz Okulları

Dünya'da modern manada misyoner faaliyetlerinin başlangıcı, William Carey adlı İngiliz'in 1792'de Londra'da kurduğu *Baptist Missionary Society*'nin Hindistan'da faaliyetlerine başlaması olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde İngiliz ticari çıkarlarını XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yürüten ve dünyevi olan *Levant Company*'ye, uhrevi bir yardımcı olan *Church of Missionary Society* papazları 1815 tarihinde Osmanlı topraklarına ayak bastılar. Bu tarihten sonra önlenemez bir hızla yükselen Protestan misyoner faaliyetleri XX. yüzyıl başlarında en üst noktasına varmıştır. XIX-XX. yüzyılda İstanbul'da hastane, yetimhane, okul, eczane vs. faaliyetleri yürüten İngiliz misyoner cemiyetleri şunlardır:

1. Free Church Scotland Mission
2. London Jews Society
3. Friend Mission

Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul'a diğer vilayetlere göre çok daha erken tarihlerde (1804) gelen İngiliz misyonerleri, nedense diğer Osmanlı vilayetlerinde gösterdikleri performansı burada gösterememişlerdir.

Avrupalı devletlerin de etkisiyle ilan edilen Islahat Fermanı gayrimüslim tebaaya olduğu gibi yabancılara da geniş bir hareket sahası kazandırmıştır. Islahat Fermanı'nın ilan edildiği 1856 tarihinde 10 civarında bulunan İngiliz okullarının sayısı, 1868'de, yerli ve

1- Sadrazam Hakkı Paşa'nın Beyoğlu'nda inşa edilmek istenen İngiliz mektebi için gerekli şartların yerine getirildiği ve inşasında bir mahzur bulunmadığı hakkında Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 19 Nisan 1911 tarihli yazı (BOA, DH.İD, nr. 117/32)

yabancılar tarafından özel okul açılmasını düzene koymayı amaçlayan *Maarif-i Umûmiyye Nizamnâmesi*'nin 129. maddesinin uygulamaya konduğu 1869 tarihinde 30 rakamına ulaşmıştır. Bu sayının artışına devrin yöneticilerinin önemli ölçüde katkıda buldukları hiç şüphesizdir. Yabancı okullarla ilgili devletin henüz bir yönetim politikasının olmadığı bu dönemde yapılan bu yardımların en çarpıcı örneği, devrin padişahı Sultan Abdülmecid tarafından (9 Aralık 1857) İngiltere'nin İstanbul sefiri Lord Stratford R. Canning'in eşine kız okulu yapılmak üzere ihsan ettiği arsadır.

1905 tarihinde Kudüs'te 28, Suriye'de 25, Cebel-i Lübnan'da 24 ve İzmir'de 9 olan İngiliz misyoner okullarının sayısı İstanbul'da sadece 5'tir. Bu sayı azlığına sebep, herhâlde İstanbul'un fazlaca göz önünde olması ve İngilizlerin siyasi olarak emelleri bulunan bölgelere daha çok ehemmiyet vermelerinden kaynaklanmıştır.

İstanbul'da bulunan 5 İngiliz misyoner okulunda 990 kız, 272 erkek öğrenci olmak üzere toplam 1.262 öğrenci eğitim görmektedir.

İstanbul'da açılan en eski İngiliz okulu 1842 tarihinde Galata, Bereket-zade Mahallesi Çınar Sokağı'nda açılan "Free Church Scotland Mission" a ait Leh Musevilerinin devam ettiği kız-erkek okuludur.⁶ 1905 tarihinde bu okula devam eden öğrenci sayısı 380'i kız, 120'si erkek olmak üzere 500'dür.⁷ İngiliz misyonerlerinin yöneldiği semtlerin başında Hasköy'ün gelmesinin en büyük nedeni, burada bulunan İspanyol ve Leh Musevi cemaatinin varlığıdır. Hasköy'de iki İngiliz okulu mevcut olup bunlardan biri Kiremitçi Ahmed Çelebi Mahallesi Kızıl Camii, Kırkmerdiven Sokak'ta (1859)⁸ diğeri ise Kiremitçi Ahmed Çelebi Mahallesi, Okmeydanı Caddesi, Ayazma Sokak'ta (1845) bulunan London Jews Society'ye, ait okuldur. Kumkapı İncirdibi Mahallesi'nde bir de yetimhane okulu (1887) mevcuttur.

Şimdiye kadar bahsedilen okulların hemen hemen tamamı ya şahıslar tarafından ya da misyoner cemiyetler tarafından kurulup idare edilirken, Beyoğlu Firuz Ağa Mahallesi Tomtom Sokak'ta 1848 tarihinde inşa edilen "English High School" adıyla maruf İngiliz okulu, vasıtasız olarak İngiliz Sefareti tarafından tesis edilmiştir.⁹ Üstelik bu okulun inşa edildiği tarihte, henüz yabancı okullarla ilgili bir bilinçlenme ve düzenleme olmadığı için okulun arsasını da devrin padişahı Sultan Abdülmecid ihsan etmiştir. Yabancı devletler, okulların tesisinde genellikle arka planda durmak suretiyle problem çıkması hâlinde olaya himaye politikası gereği müdahale etmeyi tercih etmişlerdir.

İngilizler, XX. yüzyıl başlarından Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar olan devrede İstanbul'da mevcut kurumların idamesi dışında çok ciddi sayılabilecek başka bir faaliyet içerisinde bulunmamışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında diğer devlet müesseseleri gibi İngiliz müesseseleri de kapatılmış ise de İstanbul'un işgali

6 Arsası, Seyyid Mehmed Tahir Efendi Vakfı ve Ayasofya Vakfı'na ait iken 1.500.00 kuruş kıymetle 1875 yılında mukataaya rabtedilmiş, 1908 tarihinde de tevsi edilmiştir. Bkz. BOA, ŞD, 2770/41.

7 Okulun kısımlarından sayılan bir dispanser ile yetimhane (okulun avlusunda) vardır.

8 Free Church Scotland Mission'a ait olan bu okul 4 Temmuz 1871'de irade ile tanınmıştır. 1899 yılında yapılan 2 katlı bina öğrencilere yetmediğinden, 1904 tarihinde mimar E. Henderson tarafından çizilen plana göre yeniden inşa edilmiştir. Bkz. BOA, ŞD, 2682/10.

9 Bereketzade'de bulunan erkek mektebi 1911 tarihinde, Nişantaşı, Teşvikiye Mahallesi, İcadiye Sokak'ta satın alınan bahçeli büyük bir eve taşınmıştır. Bkz. BOA, DH.İD, 117/32; BOA, ŞD, 2801/5; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 74/2-6.

sırasında şehirde bulunan İngiliz okulları faaliyetlerini tekrar başlatmışlardır.

Amerikan Okulları

1820’de Osmanlı İmparatorluğu’na ayak basan Amerikalı misyonerler, ilk okullarını 1824’te Beyrut’ta açtılar. 1831’de Beyrut’tan İstanbul’a gelen William Goodell, 1832 tarihinde Rum kızları için kendi evinde bir gündüz okulu açmıştır. Goodell’in ardından Osmanlı Devleti’nde birçok okulun açılmasını organize edecek olan Benjamin Schneider 1834’te önce Bursa’ya oradan da İstanbul’a gelmiştir. Amerikalı misyonerler 1834’te Beyoğlu’nda Ermeni çocuklar için bir erkek okulu açmışlardır. Bu okula, yalnızca Ermeni çocuklarının değil, diğer milletlere (Katolik, Rum ve Yahudi) mensup öğrencilerin de devam ettiğini, açılışından birkaç yıl sonra (1837) yapılan şikâyet üzerine okulun kapatılması ile ilgili muameleden anlamaktayız. Kapanan okulun yerine, 1839 tarihinde Osmanlı topraklarına ayak basan Cyrus Hamlin tarafından 1840 yılında İstanbul Bebek’te bir ilahiyat okulu açılmıştır. Bu okul, Patrikhane’nin baskıları nedeniyle de bir yıl sonra kapatılmış, 1842 yılında yeniden eğitime başlamıştır. Bu okulun ardından William Goodell 1845’te İstanbul’da başka bir kız okulu tesis etmiştir.

Amerikalı misyonerlerin Osmanlı Devleti’nde yerleşmeye başladıkları ilk zamanlarda İngiliz diplomatlar ile uyum içerisinde çalıştıkları dikkatleri çekmektedir. İngiliz sefiri Stratford R. Canning ile Amerikalı misyoner William Goodell işbirliği yaparak yavaş yavaş bir Protestan Cemaati’nin oluşması için çaba harcamışlardır.

Robert Kolej

Yukarıda bahsi geçen Bebek İlahiyat Okulu’nun da kurucusu olan Cyrus Hamlin’in 1863’te temellerini attığı şimdiki kolej binalarının bulunduğu yerde değil aynı bölgede kiralık binalarda faaliyet göstermiştir. Robert Kolej’in ilginç bir kuruluş öyküsü vardır. Arazinin sahibi Ahmed Vefik Paşa’nın Paris elçiliği sırasında, Sultan Abdülmecid’in teşvikiyle devlet adına yapmış olduğu harcamaların, ölümünden sonra iktidarı ele alan Âlî Paşa tarafından kısıtlanması ile zor durumda kalmıştır. Paris’te yaptığı harcamaları ödemek üzere daha önce bu araziye talip olan Cyrus Hamlin’e kendisi araziyi teklif etmiştir.¹⁰

Robert Kolej’in Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethetmek için Boğaz’da yaptırmış olduğu Rumelihisarı’nın tam karşısına yapılmış olmasıyla ilgili

birçok söylentiler vardır. Cyrus Hamlin’in hatıralarından anlaşıldığı kadarıyla buranın tercih edilmesinin asıl nedeninin arsa üzerinde bulunan inşaat için kıymet arz eden Rumelihisarı’nın da yapıldığı taşların olduğudur.¹¹ Cyrus Hamlin’in Robert Kolej’i kurduğu Rumelihisarı surlarına çıkıp, hırsıyla, “Fatih’in İstanbul’u aldığı surlardan bu milletin kültürünü fethedeceğim.” dediği; II. Abdülhamid’in de Ahmed Vefik Paşa’nın araziyi satışına kızgınlığından onu Boğaz’da bulunan Kayalar Mezarlığı’na defin ettirerek yakınında bulunan kilisenin çan sesinin kıyamete kadar kulaklarında çınlamasını istediği söylenir.

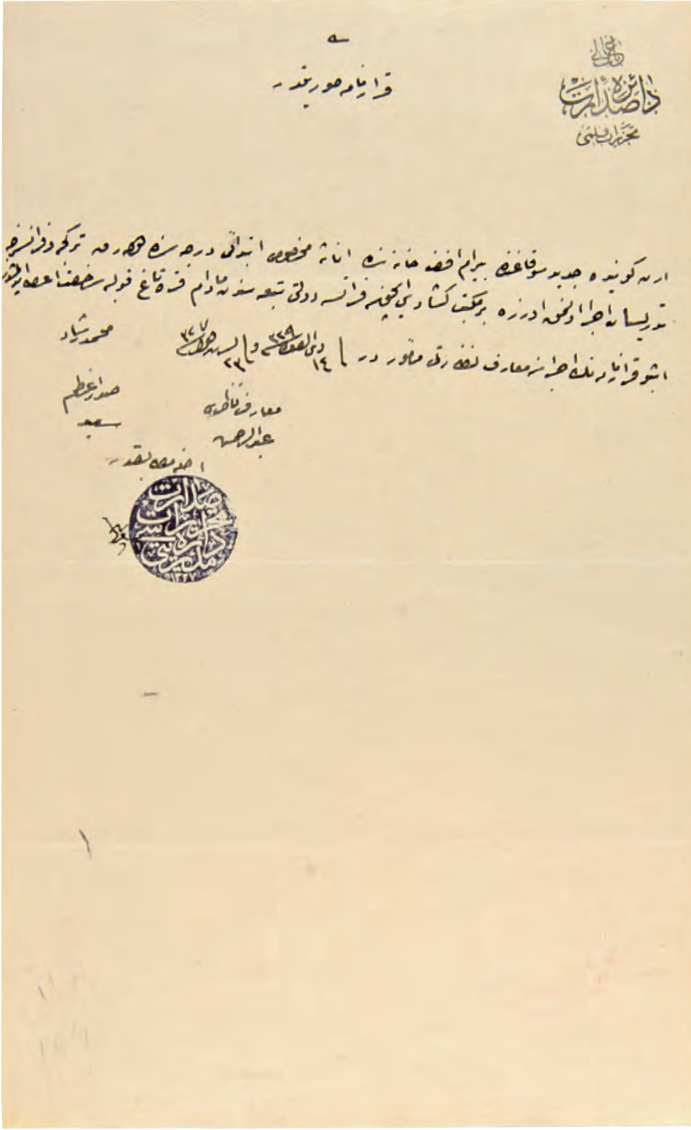
4-5 öğrenci ile eğitime başlayan Robert Kolej’in binalarının yapımı için 7 yıldan fazla bir süre uğraşmış ve Amerikan Amirali Farragut’un İstanbul ziyareti sonrası inşaata izin verilmiş olması çeşitli söylentilere sebep olmuştur. 1869’da başlayan inşaat 1871’de sona ermiştir. 1876 tarihine kadar okul müdürlüğünü yapan Hamlin’in ardından George Washburn (1877-1903) ve Caleb Gates (1903-1932)’in yönettiği okul gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı belgelerinde geçen deyimle zaman içerisinde ilave edilen binalarla bir kasabaya dönüşmüştür. XX. yüzyıl başında 8 yıllık âli derecede eğitim veren okulda 320 öğrenci (Bulgar, Rum, Ermeni, İngiliz, Romen ve Amerikalı) ve 32 öğretmen bulunmaktaydı.

Üsküdar Amerikan Kız Koleji

Julia Rappleye idaresinde Gedikpaşa’da kiralık bir evde 3-5 öğrenci ile temelleri atılan bu okul, Üsküdar’da alınan arazide kendi binalarına kavuşuncaya kadar (1876) kiralık binalarda faaliyetini sürdürmüştür. 1875’te okulun ilk müdiresi görevden ayrıldığında öğrenci sayısı 40’a ulaşmıştı. Okul bundan sonraki yıllarda müdireliğini yürütecek olan Marry Mills Patrick idaresinde gelişimini sürdürmüştür. XX. yüzyıl başlarında 10 yıllık âli derecede eğitim veren bu okulda 128 öğrenci (Rum, Bulgar, Ermeni, İngiliz, Amerikalı, Osmanlı, Romen) ve 26 öğretmen bulunmaktaydı. Bu okullara Müslüman öğrencilerin devamı yasak olmasına rağmen gizlice devam eden öğrencilerin bulunduğu bilinmektedir. Bu okulun mezunlarının en meşhurlarından Halide Edip Adıvar’ın, Kurtuluş Savaşı yıllarında Amerikan mandası fikrine sahip olması oldukça ilginçtir. Halide Edip, bu okula kayıt serüvenini anlatırken II. Abdülhamid’in ecnebi okullarına karşı olumsuz tavrını da dile getirmiştir. İttihat Terakki’nin

¹⁰ Cyrus Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, çev. Ayşe Aksu, İstanbul 2012, s. 379; 413-417.

¹¹ Hamlin, *Robert Kolej*, s. 379.

2- Fransızca ve Türkçe eğitim vermek üzere Erenköy'de okul açmak isteyen Fransız bir hanıma ruhsat verildiğine dair 1911 tarihli Sadrazam Mehmed Said Paşa imzalı kararname (BOA, DH.İD, nr. 117/79)

iktidarı ele alışında kolej mensuplarının duyduğu sevinç de oldukça manidardır.¹²

XX. yüzyıl başlarında İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan okulları sadece bu iki okuldan ibaret değildir. Kumkapı, Şeyh Ferhad Mahallesi Musalla Sokağı'nda 1880 tarihinde açılan ve George Şişmanyen idaresinde 80 kız, 40 erkek öğrencinin devam ettiği, 5 öğretmenin görev yaptığı ibtidaî derecesinde bir okul mevcuttur. Bir diğer okul Gedikpaşa, Esir Kemaleddin Mahallesi Gregor Efendi Sokağı'nda 1880'de 3 yıllık rüşdiye derecesinde, Mösyö Peet tarafından tesis edilip 100 kız, 108 erkek öğrenci, 13 öğretmeni (11 kadın 2 erkek) bulunan okuldur.

¹² Hester Donaldson Jenkins, *Robert Kolej'in Kızları, Misyonerlik-Feminizm-Yabancı Okullar*, çev. Ayşe Aksu, İstanbul 2008, s. 144.

XX. yüzyıl başında İstanbul'da bulunan Amerikan okullarının toplam sayısı 6 olup bu konuda Amerikan Hükûmeti'nin resmî evrakları ile Osmanlı evrakları arasında çelişkiler mevcuttur. Zühtü Paşa'nın raporunda Hasköy, Samatya ve Fincancılar yokuşunda görünen okullar, 1903 tarihinde Osmanlı makamlarınca tasdik edilen listelerde görünmemektedir.

1914 tarihinde kapitülasyonların ilgasından sonra Osmanlı Devleti çok geçmeden kendisini I. Dünya Savaşı'nın içerisinde bulmuştur. Savaşın başlaması ile daha önceki bölümlerde sıkça sözü edilen kanunun 18. maddesi uyarınca düşman devletlere ait müesseselere el konulmaya başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri uzun bir süre tarafsız kaldığından himayesinde bulunan okullara (1917'ye kadar) birkaç vilayet dışında dokunulmamıştır. Kapitülasyonların lağvından sonra konulan yeni kurallara uyma zorunluluğu ile Amerikan müesseselerinin varlığına müsaade edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1917 tarihinde Almanya'ya karşı savaşa katılması ile birlikte Amerikan Devleti ile siyasi ilişkiler kesilmiştir. Siyasi münasebetlerin kesilmesinin ardından bazı yerlerde Amerikan müesseselerine karşı diğer devlet müesseselerine yapılan muamele yapılmaya başlanmış, okullara el konulmuştur.

Amerikan Hükûmeti okullar konusunda savaş sırasında lağvedilen eski anlaşmaların yürürlükte olduğu iddiasıyla eski tarihli anlaşma metinlerine ilaveler yapmaktan çekinmemektedirler. Oysa Osmanlı Devleti, mütarekeden önceki prosedürün geçerliliği konusunda yıkıldığı zamana kadar kararlılık içindedir.

17 Mayıs 1907 Tarihli, Amerikan Müesseseleri Listesine 1922 Tarihinde Yapılmak İstenen Zeyl

Üsküdar Selamsız	American School for Girls
Göztepe	American School for Boys
Rumelihisarı	The American School of Languages and Religion
Gedikpaşa	The American Hospital
Arnavutköy	American College for Girls, Medical Department
İstanbul	American Bible Society
Ortaköy	Near East Relief
Beyoğlu	The Young Men's Christian Association
Beyoğlu	The Young Women's Christian Association

DIĞER DEVLETLERE AİT OKULLAR

Rus Okulları

Ruslar diğer devletlere göre hem misyonerlik faaliyetlerine geç başlamışlar hem de bu faaliyet sahasını daha çok Suriye bölgesine yöneltmişlerdir. İstanbul'da daha çok Protestan misyonerlerin faaliyetlerini engelleme girişimleri olarak kalmıştır. 1839'da Rus tebaası, bir Ermeni olan Mesrob Taliatine, Amerikalı Cyrus Hamlin ile teşrikimesaiye girince Rus elçisi Boutineff'in söyledikleri oldukça dikkat çekicidir. Boutineff: "Rus imparatoru, ki kendileri benim efendim olurlar, Protestanlığın Türkiye'de kök salmasına asla izin vermeyecektir." şeklinde misyoner Schauffler'i tehdit etmiştir. Ruslar diğer bölgelere göre etkisiz de olsa İstanbul'da birkaç okul açmışlardır.

Ruslara ait Beyoğlu, Humbaracı Yokuşu Topçu Çıkmaızı Sokak'ta, 1891 tarihinde Mösyö Ospenski (Rus Asar-ı Atika Enstitüsü Müdürü) idaresinde kız-erkek çocuklarının devam ettiği bir okul mevcuttur. Pangaltı Rus Hastanesi'nin yanında inşa edilmiştir ve mülkleri kendilerine aittir.

Beyoğlu, Kulekapısı, Hoca Ali Mahallesi 13 numaralı hanede açılan Rus Papaz Mektebi ki kiralık bir hanede olup XX. yüzyıl başlarında 25 papaz devam etmekteydi.

Beyoğlu, Tercüman Sokağı 10 numaralı hanede rüşdî-idadî derecesinde kız-erkeklerin devam ettiği 6 sınıflı kiralık binada diğer bir Rus okulu mevcuttur.

İran Okulları

Osmanlı Devleti'nde yabancı okul statüsünde bulunan İran okullarına diğer devletler tarafından açılan okullar kadar olmamakla birlikte rastlanabilmektedir. Varlıklarına XIX. yüzyılın son çeyreğinde rastlanan İran okullarının, özellikle Basra ve Bağdat vilayetleri civarında açılması ve İran ulemasının bölgede Şia mezhebini yayma gayretleri XX. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet adamlarını tedbir almaya yöneltmiştir.

1909 tarihinde İran Devleti'nin, yaklaşık 30 öğrencinin İstanbul'a gönderilerek çeşitli okullarda eğitilmesini Osmanlı makamlarından talep ettiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. İranlıların açmış oldukları okullar:

Beyazıt'ta Emin Bey Mahallesi'nde 1911 senesinde geçirdiği yangına kadar eğitim veren "Debistân-ı İrâniyân Mektebi,"¹³ binası Sultan Abdülaziz devrinde saraylı iken

¹³ İran sefirinin riyaseti altında "Cemiyet-i Debistân-ı İrâniyân" adıyla 1882 tarihinde teşekkül etmiştir. Bkz. BOA, DH.İD, 123/20, lef 4.

Nûr-ı Mâh isminde bir kalfanın ikametine tahsis edilmiş olan bir konakta eğitim vermekte idi.

Ayasofya'da Mehmed Paşa Yokuşu'nda bulunan İran Hastahanesi binasında eğitim veren diğer bir İran okulu, 1900 senesinde İstanbul'a gelen Muzaffereddin Şah tarafından Soğanağa Mahallesi'ne nakledilmiştir. Okulun kiralık binalarda hizmet vermesi nedeniyle zaman zaman yer değiştirdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Freely, John, *History of Robert College*, İstanbul 2000.
- Greene, Joseph K., *Leavening The Levant*, Boston 1916.
- Greenwood, Keith M., *Robert College: American founders*, İstanbul 2003.
- Hamlin, Cyrus, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, çev. Ayşe Aksu, İstanbul 2012.
- Jenkins, Hester Donaldson, *Robert Kolej'in Kızları, Misyonerlik-Feminizm-Yabancı Okullar*, çev. Ayşe Aksu, İstanbul 2008.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul 1989.
- Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005.
- Özen, Saadet, *Notre Dame de Sion: Yüz Elli Yılın Tanığı*, İstanbul 2006.
- Patrick, Marry Milles, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871-1924)*, çev. Şeyma Akin, İstanbul 2001.
- Polvan, Nurettin, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, İstanbul 1952.
- White, George E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, çev. Cem Tarık Yüksel, İstanbul 1995.